

# La fortalesa ibèrica ausetana del Casol de Puigcastellet de Folgueroles (Osona)

DOLORS MOLAS, IMMACULADA MESTRES,  
MONTSERRAT DE ROCAFIGUERA

## INTRODUCCIÓ

La referència més antiga sobre el Casol de Puigcastellet es troba en un document de compra de la *domus* de Coll, en què s'esmenta el «castellet». Atesa la doble denominació popular de mateixa significació, *poblat dalt d'un turó*, vàrem decidir unir els dos noms i designar-lo com el Casol de Puigcastellet, i evitar també la confusió amb tants d'altres jaciments arqueològics anomenats **Puigcastellet**.

La fortalesa es troba situada a dalt d'un turó de 715 m s.n.m. d'altitud a la zona oriental de Vic, entre les actuals poblacions de Folgueroles i Sant Julià de Vilatorrada (Osona), i és un dels primers turons de la plana cap a les Guilleries. S'hi accedeix per un camí rural a què arribem des de la carretera comarcal de Folgueroles a Vilanova de Sau; el camí ens porta als masos de l'Arumí i el Coll, situats al cantó de llevant del turó i que actualment n'exploten el bosc i el camp. Des d'aquí es puja a peu seguint els corriols que ens menen al cim, on en una petita esplanada es troba situada la fortalesa. La situació d'aïllament natural es veu reforçada per les estructures arquitectòniques que arribarien arran de cinglera.

El turó és format a la base per margues eocèniques que configuren el sòcol de la plana de Vic i a les parts altes, per sorrenques glutonítics de la formació de Folgueroles, roques àrides i responsables del mal estat de conservació del material arqueològic. El procés d'erosió augmenta any rere any, i el turó tendeix a convertir-se en els típics turons-testimoni de la plana.

El clima participa de les característiques de la Plana, però en tractar-se d'una zona elevada, aquest és lleugerament menys extrem en les temperatures, i les boires hi són rares. La vegetació reflecteix aquest pas cap a la muntanya; juntament al bosc de roure martinenc trobem alzines pròpies de la mediterrània més seca i pi roig d'aportació segurament antròpica. La fauna seria consumida des d'antic pels habitants de l'assentament. La presència segura de cursos d'aigua propers a l'assentament ens presenten una àrea habitable per l'home de la protohistòria.

Vers els anys 60, un grup de persones vinculades amb el Museu Episcopal de Vic, dirigit aleshores pel Dr. Eduard Junyent, i encapçalat pel Sr. Martí Cassany, netejaren el pany de muralla extern i excavaren 4 de les 19 cambres que s'obren al seu redós. Des del 1982 s'hi fan campanyes sistemàtiques d'excavació, amb el suport del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona. Des d'aleshores, i amb el mètode de les coordenades cartesianes, s'han excavat la resta d'àmbits i la part davantera dels 1, 2 i 3, que anomenem 1' 2' i 3'. Atès el mal estat de conservació del material, ha estat necessària la consolidació *in situ* de les restes a fi de recuperar-lo el millor possible. També s'han realitzat treballs de prospecció en el bosc, on documentarem restes de fons de cabanes cronològicament contemporànies a la fortalesa, i treballs de neteja de vegetació al recinte i entorn.

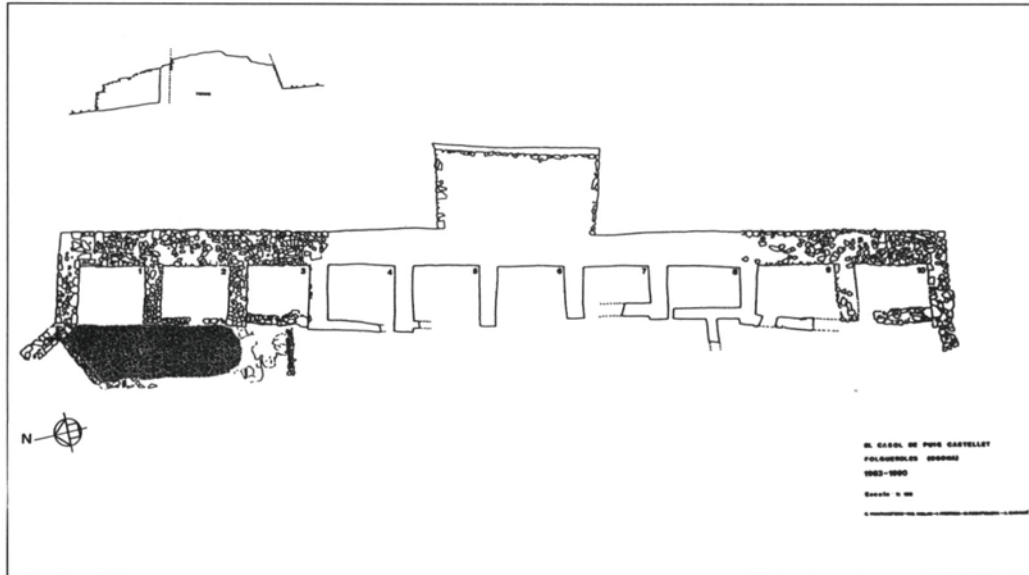
#### FORTALESA

El conjunt arquitectònic està format per un gran pany de muralla de 64,9 m de llargada i 2,5 m d'amplada, situat entre els dos cingles, a banda i banda del turó. A la cara sud-est presenta una torre o contrafort rectangular, atalussada per la part davantera, de 12,2 m de llargada i 6,3 m d'amplada, sense obertura lateral; la seva superfície és coberta per l'enderroc de les mateixes parets, és massissa i es construí adossada a la muralla. A la banda nord-est s'obren 10 àmbits construïts contemporàniament a la muralla, són rectangulars i les mides oscil·len entre els 4,5 m i els 6 m d'amplada de 3 m i 4,5 m de llargada.

Els darrers treballs arqueològics han posat al descobert noves estructures, tal com s'aprecia a la planta que presentem (fig. 1). Apareixen adossats al llenç de muralla dos braços exteriors contemporanis que arribarien arran de cingle, i que en reforçarien la funció de barrera. Suposem que l'entrada seria aquí, car no s'ha trobat en el cos principal de la muralla. Igualment s'ha documentat davant els àmbits 1, 2 i part del 3 un pati empedrat limitat, a l'extrem i als laterals, per tres murs irregulars de molt poca entitat; és difícil saber on era l'ingrés, atès el mal estat de conservació de la paret nord. El paviment de base del pati és format per pedres petites planes i irregulars, i terra premsada, que a l'altura de l'àmbit 3 desapareix ja que aflora la mateixa roca mare que serveix aquí de paviment de base del pati.

Tots els àmbits tenen una paret davantera de tancament, excepte l'àmbit 6, en què està arrasada d'antic. Aquestes són d'amplada menor a les del cos principal, formades per pedres petites i de disposició poc acurada, no encaixen amb els murs laterals i, per tant, no formarien part de la unitat constructiva inicial. Algunes d'elles, com les dels àmbits 2, 5 i 9, i possiblement la 7 i la 8, s'assenten sobre l'estrat més antic d'ocupació o III; per tant, la seva construcció és contemporània al primer moment de funcionament de la fortalesa. Altres, com les dels àmbits 1, 3, 4 i 10 s'assenten sobre l'estrat primer i últim d'ocupació.

L'ingrés dels àmbits, sempre que l'hem localitzat, és desplaçat a un cantó o bé a l'extrem. A l'àmbit 9, que es troba lleugerament desplaçat cap a l'est, s'ha



*Fig. 1. Planta de la fortalesa.*

documentat la llinda d'entrada, i també una pedra d'encaix on giraria la barra de la porta.

No s'ha documentat cap tipus de resta que ens documenti la coberta. L'alçària dels arbres de la zona permet cobrir a un vessant la superfície de les habitacions. El sostre recolzaria en els murs, atès que no s'ha trobat cap forat de pal ni cap altra estructura de sosteniment. La naturalesa del material i la manca d'estructures semblen indicar que el pati empedrat estaria al descobert.

El conjunt arquitectònic està construït a base de grans lloses del país, planes, primes, força regulars, col·locades en sec i amb disposició horitzontal, mentre que alguns angles es reforcen amb lloses verticals. Els murs laterals dels diferents àmbits es trenen amb el llenç principal de la muralla i formarien, per tant, part de la unitat constructiva inicial.

Pel que fa a la fonamentació, les estructures s'assenten directament sobre el sòl natural, malgrat que en uns certs punts es retalla la roca mare per tal d'encaixar-hi la filada de base.

#### EL FUNCIONAMENT DELS ÀMBITS

Una particularitat general de l'assentament és la poca potència estratigràfica, amb un màxim de 50 cm, estretament relacionada amb la curta ocupació de la fortalesa. Una altra particularitat és que si bé en els 10 àmbits predominen activitats de caire domèstic, aquestes no foren ni les úniques ni contemporànies i, dins d'un curt espai de temps, les funcions d'un àmbit podien variar.



*Fig. 2. Muralla i torre central*



*Fig. 3. Àmbits 2 i 2'.*

L'àmbit 1 fou utilitzat en el darrer moment de la seva ocupació (estrat II) com a habitatge, fet indicat per la presència de distintes llars associades a restes de menjar i a atuells ceràmics de cuina i de taula. Durant l'etapa inicial d'ocupació, a l'àmbit 1 es desenvolupa una activitat artesanal relacionada amb el metall del ferro, d'abast encara no definit. Així ho documenten: 1) Les nombroses restes d'escòria i de nucli de ferro, 2) La reducció considerable d'elements de caire domèstic, amb un notable predomini de ceràmica a mà, i 3) La duresa i el fort acoloriment de la terra dins de la gamma dels vermells, resultat d'haver experimentat una forta acció del foc. El fet que no es trobin estructures destacables no nega que es tracti d'un forn de transformació dels metalls, atès que els paral·lels arqueològics i els experiments realitzats mostren la feblesa i la peribilitat d'aquestes estructures.

L'àmbit 2 s'utilitzà durant l'últim període com a habitatge, mentre que l'escassa presència de restes arqueològiques i l'absència de llars assenyalen per al moment inicial una ocupació molt feble de difícil definició.

Ara com ara, l'àmbit 3, en curs d'excavació, ofereix una dinàmica funcional diferent a la dels àmbits comentats, amb un nivell antic molt ric de material arqueològic i fins i tot amb vasos complets fragmentats, tret inusual en el Casol.

Els àmbits 1, 2 i 3 donen accés a un pati comunitari –àmbits 1', 2' i 3'–, zona oberta sense senyals d'haver-s'hi realitzat activitats domèstiques, i a on anaven a parar les deixalles dels àmbits.

Els àmbits 9 i 10 presenten una dinàmica funcional semblant entre ells, amb un únic nivell d'ocupació que es correspon amb el moment més antic (estrat III). L'estrat II és gairebé estèril i molt homogeni en color i textura, que evidencia una ocupació molt esporàdica, quasi de previ abandonament, tot i que es correspon amb el moment de construcció de la paret davantera.

En relació a les llars, s'han diferenciat diferents tipus i sempre hi són presents en nombre de dues o tres, amb una distribució aleatòria, i rarament s'hi han conservat les estructures associades, a excepció d'una estructura per aguantar el pal de clemàstecs.

### *Les activitats primàries*

El grup humà del Casol es dedicà en primer lloc al conreu dels cereals, tal com ho testimonien, per exemple: 1) La troballa de *triticum dicocum* i indirectament la presència de rata negra, sempre lligada a les activitats agrícoles importants, 2) La presència d'un molí circular de pissarra bituminosa i 3) L'excavació d'una sitja a l'estrat II de l'àmbit 9. Aquesta activitat es compaginà amb la cria d'animals de granja com ara gallines, galls i pollastres, mentre les restes de guineus ratifiquen aquesta activitat. La ramaderia i la pastura, bàsicament d'ovicabrum i representada per pocs individus, era una activitat de suport orientada a l'autoconsum, mentre la cacera de cèrvids, de porcs senglars i de conills fou una activitat complementària. Destaquem la importància dels animals de tir, de muntar i de transport com ara el bou, el cavall i l'ase i, a nivell

culinari, una preferència per la carn cuita en contacte amb el foc respecte a la bullida, i la utilització de totes les espècies per a l'alimentació excepte l'ase, el cavall i el gos, com també l'aprofitament dels ossos per a l'utilatge.

### *El material arqueològic*

És escàs i conservat en condicions deficientes, però molt representatiu a nivell cronològic i documental.

Característiques dels vasos modelats a torn: 1) Predomini dels bols de perfil còncau, que tendeixen a imitar les formes del vernís negre, i de les gerres de perfil troncocònic, 2) Absència de *kalathos*, 3) Absència de restes de decoració pintada (creiem que pot haver estat motivat per l'acidesa de la terra que ha esborrat la pintura, o bé que aquesta no existís).

Dins de la reduïda tipologia de la ceràmica modelada a mà destaquen les olles de perfil ovoide de mida mitjana o petita, amb decoració aplicada, aplicada impresa, impresa o pentinada, o bé llises, acompanyades de tapadora.

El vernís negre: Forma un conjunt molt unitari, originari d'un únic centre productor. Es tracta de vasos fabricats en els tallers occidentals i les peces identificades –formes Lamboglia 27 i Lamboglia 24/25B– pentanyen al taller de les palmetes radials que funcionà a Roses entre el final del segle IV aC inici del segle III aC i el tercer quart d'aquest darrer segle.

Les monedes: En els nivells fundacionals de la fortalesa han aparegut diferents exemplars de dracmes empuritanes, i també una imitació, del tipus amb cap d'Aretusa dins d'un cercle de punts i Pegàs en marxa a la dreta. Villaronga fixa l'inici d'aquestes encunyacions després del 241 aC i, segons el mateix autor, perduren fins a l'aparició de la moneda ibèrica a primers del segle II aC.

### *L'ocupació i l'abandonament del Casol de Puigcastellet*

L'arribada al Casol de Puigcastellet de peces de vernís negre produïdes en els tallers de Roses, conjuntament amb dracmes de tipus empurità, testimonien relacions d'intercanvi amb la zona grega de la costa nord-est de Catalunya. La presència d'ambdós elements en els nivells més antics situen la construcció de la fortalesa en el tercer quart del segle III aC, mentre que l'absència de ceràmica tipus campaniana A i de moneda ibèrica que segueix el patró romà indiquen que la vida a l'assentament no anà més enllà de l'inici del segle II aC.

L'estudi de l'evolució estratigràfica i dels documents arqueològics procedents dels àmbits analitzats demostra que: 1) L'ocupació de l'establiment durà entre 40 i 60 anys, 2) En cada un dels àmbits es desenvoluparen funcions de caire diferent, 3) Aquestes funcions variaren durant el temps en què l'assentament fou ocupat, 4) L'ocupació es reduí de manera progressiva i en els darrers temps es va centrar a l'extrem sud-est de la fortalesa, període que es correspon amb el moment que a l'àmbit 1 deixà de funcionar un taller artesanal relacionat amb el ferro i passà a utilitzar-se com a habitatge.

## PROPOSTA D'INTERPRETACIÓ: L'ASSENTAMENT I EL TERRITORI

Les anàlisis estratigràfiques, arquitectòniques i de les restes materials realitzades fins ara al jaciment del Casol de Puigcastellet han proporcionat una sèrie de dades que, *a priori*, ens permeten afirmar que ens trobem davant d'un assentament molt particular pel que fa a l'ocupació ibèrica d'Osona, i amb poquíssims paral·lels a nivell global a la resta de Catalunya.

Tota investigació arqueològica ha de tenir com a objectiu final un resultat històric, i els gairebé deu anys d'estudi al Casol ens han permès plantejar –i validar– un seguit d'hipòtesis en aquest sentit. Partim de la base que els trets definitoris d'un jaciment arqueològic no són fruit de l'atzar, sinó que obeeixen a criteris econòmics o ideològics que, seguint un mètode hipotètic-deductiu, cal plantejar-se a l'hora de formular una proposta d'interpretació. La nostra hipòtesi parteix com a premissa del valor de la relació assentament/territori, i és a partir d'aquesta que hem aconseguit una explicació plausible per al Casol de Puigcastellet que permet superar i explicar les aparents contradiccions que l'assentament mostra, si es tracta la seva interpretació des de l'interior i no des d'un punt de vista més ampli.

A nivell de microespai, el Casol de Puigcastellet presenta un seguit de trets contradictoris, que li donen un caràcter, si més no, sorprenent:

–Gran planificació de les seves estructures defensives / inexistència d'estructures urbanístiques relacionades amb aquesta.

–Força inversió de mà d'obra en la construcció de la fortalesa / poca densitat de població, si fem cas de la feblesa de les estructures domèstiques.

–«Agressivitat» del concepte de la fortalesa / abandonament progressiu i pacífic.

–Gran inversió de treball a l'aixecament de la muralla / amortització en poc més de mig segle.

–Material qualitativament molt significatiu / pobre quantitativament.

A un nivell d'anàlisi semimicro, és a dir, en analitzar l'assentament dins del seu entorn immediat, podem obtenir un seguit de noves informacions:

L'indret on s'implanta la muralla ha estat acuradament escollit dins del conjunt del turó. Aquesta es troba uns metres desplaçada del seu cim, en favor del punt més estret i de vessants més espadats. En aquest punt la muralla travessa el turó de banda a banda, i constitueix una veritable barrera entre espadats.

Tot i que avui dia l'entorn del jaciment és molt emboscats, cosa que en distorsiona la lectura, el jaciment presenta un clar domini físic i visual sobre el llevant de la plana de Vic i sobre els dos vessants. Cal esmentar que el turó del Casol s'insereix en la primera línia d'elevacions importants sortint de la Plana cap a les Guillerries. Per tant, la seva implantació no només respon a un control físic sinó visual del territori, i sobretot a «ser vist» des del territori. La seva funció de «marca de territori» sembla ser, doncs, indubtable.

El tercer factor d'elecció per implantar-hi un assentament fortificat té relació amb un altre element clau en el territori: les vies de comunicació. Als peus del jaciment circula un ramal meridional de la sèrie de camins que, seguint el

curs del Ter, comuniquen la zona de la comarca d'Osona amb la costa gironina i empordanesa. Aquesta via de pas està documentada com a camí ral des d'època medieval, i possiblement la seva antiguitat sigui molt superior. En el punt on se situa el Casol, aquest camí passa encaixonat entre un doble aturonament, format pel propi turó del Casol i el Puig Estamper a la banda nord, que fan que sigui un punt –el darrer abans d'obrir-se a la Plana– de fàcil control. Seguint el curs del camí, cap a les Guillerries, hi ha altres vestigis en superfície que segueixen la mateixa pauta de control, com és el Puig Castellar, uns dos quilòmetres en línia recta del jaciment, que també s'implanta en un doble aturonament i sobre aquesta via de pas.

L'entorn immediat del jaciment ens ha permès plantejar una sèrie de trets territorials que semblen haver estat tinguts en compte a l'hora de construir la fortalesa, però encara no ens n'expliquen el perquè.

És a nivell macroespacial, és a dir, tenint en compte el conjunt de l'Osona ibèrica, que hom pot trobar una explicació històrica coherent per al conjunt del jaciment del Casol de Puigcastellet.

Al final del període ibèric ple, segle IV, l'àrea d'Osona sembla que es troba en una etapa de formació territorial prèvia a l'estructura plenament urbanística, que es concreta en la formació de veritables *oppida*, centres redistribuidors i integradors d'un territori determinat, i l'encunyació de moneda i, que seguint les fonts romanes posteriors, podem definir com a l'Ausetània.

L'assentament del Casol de Puigcastellet, situat en un indret no autosuficient des del punt de vista agrícola, tal com ho demostra l'estudi de l'entorn, i amb una clara funció estratègic-defensiva, representaria una part d'un engranatge molt més complex que afectaria tota la comunitat ausetana. Així quedarien explicades les dues primeres contradiccions a què hem fet referència abans: les potents estructures defensives no tindrien un urbanisme ni una demografia important al seu darrere, perquè es tractaria d'un jaciment «especialitzat» en defensa del territori, un jaciment «frontera» als límits de l'Ausetània. Hem de pensar que en la seva construcció no hi haurien intervingut només els seus pobladors, sinó gent de tot el territori, ja que el control de les vies d'accés a la plana de Vic és una problemàtica que afecta tot el territori, tant a nivell de relacions comercials pacífiques –comerç–, com a nivell de conflictes.

El perquè de la seva curta durada s'explica pel moment en què la fortalesa fou construïda. És coneguda a mitjan segle III aC la situació d'instabilitat política i econòmica que es viu a tot el Mediterrani occidental, i que a nivell local es concreta en conflictes entre les diferents comunitats indígenes en el marc previ a la Segona Guerra Púnica. Entenem que la construcció del Casol de Puigcastellet podria obeir a una mesura de reforçament de la xarxa defensiva ausetana, que sembla anar-se dibuixant en el conjunt de la franja del llevant de la Plana. Amb l'arribada dels romans al final de segle, la nova reestructuració de la xarxa viària, i la potenciació de l'explotació agrícola, jaciments puntuals com el Casol de Puigcastellet esdevenen totalment marginals i es van abandonant. En canvi, en aquest moment altres jaciments a la Plana, com ara Can Caseta a Manlleu, es comencen a fer grans.



## BIBLIOGRAFIA

- MOLAS, M.D. (1976): «Hallazgos en el Casol de Puig Castellet (Folgueroles, Osona)», a *Pyrenae*, 12, p. 177-178.
- A.A.V.V. (1982): *El poblament antic a Osona*. Catàleg de l'exposició organitzada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Vic.
- MOLAS, M.D. et alii (1985): *El Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona), 1982-1984*. Memòria de les excavacions, (inèdita).
- MOLAS, M.D.; MESTRES, I.; ROCAFIGUERA, M. (1988): «La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet (I). Una aproximació als límits del territori ausetà» a *Ausa*, XIII, Vic, p. 97-131.
- MOLAS, M.D.; MESTRES, I.; ROCAFIGUERA, M. (1989): *La fortalesa ausetana del Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona) 1985-1987*. Memòria de les excavacions, (inèdita).
- ROCAFIGUERA, M. (1989): *L'estructura del poblament ibèric a Osona: característiques i evolució a través de l'anàlisi del territori*. Barcelona, tesi de llicenciatura, (inèdita).
- MOLAS, M.D.; MESTRES, I.; ROCAFIGUERA, M. (1991): «La fortalesa ausetana del Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona)» a *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica*, Manresa, 1990.
- MOLAS, M.D.; MESTRES, I.; ROCAFIGUERA, M.: *Catàleg de l'Exposició sobre el Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona)*. Ateneu Popular, Folgueroles, (en preparació).